

Zygmunt Wiatrowski

Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna
we Włocławku

Praca człowieka w pierwszych dekadach XXI wieku w Polsce

Słowa kluczowe: współczesne rodzaje i odmiany pracy człowieka; wizje pracy człowieka z końca XX wieku; praca jako wartość, skuteczność i jakość pracy człowieka; patologia pracy

Key words: contemporary types and varieties of human labour; human labour visions from the end of the 20th century; labour as a value, human labour effectiveness and quality; pathology of work

Wprowadzenie

Już dawno powiedziano i napisano, że poglądy na pracę człowieka zmieniały się przez wieki, a dzisiaj można dodać, że – zmieniać się będą także przez kolejne wieki. To przekonanie wynika stąd, iż obecnie zmiany następują w szybkim tempie i są rozliczne. Pod koniec XX wieku spora grupa wizjonerów z określonych krajów świata, szczególnie zachodniego, ogłosiła początek „obumierania pracy” oraz „odrywania jej od człowieka”, a już na początku XXI wieku te dziwne zapowiedzi zaczęły schodzić na plan dalszy. Wprawdzie Daniel Bell (przypuszczalnie za Druckerem) nadal głosił i głosi, iż „praca i kapitał – centralne wskaźniki rozwoju w społeczeństwie przemysłowym – zostały zastąpione przez wiedzę i informację”, ale modna w minionych latach koncepcja *społeczeństwa wiedzy* także zaczęła tracić mocną wcześniej wymowę. W tym kontekście upowszechniana przez Bella i innych wizjonerów teza, że „teoria wartości pracy ludzkiej została (ponoć – przyp. Z.W.) zastąpiona przez teorię wartości wiedzy”, a tym bardziej, że „wiedza a nie praca jest źródłem bogactwa” – także przestaje być swoistym strategicznym wyznacznikiem współczesnego rozwoju.

Z zadowoleniem można stwierdzić, że do tego sceptycyzmu w odniesieniu do „wizjonerskich koncepcji” przyczyniły się w znacznym stopniu współczesne nauki o pracy, a zwłaszcza filozofia pracy, psychologia pracy, socjologia pracy oraz w wyjątkowych wymiarach pedagogika pracy i prakseologia. Właśnie z za-

kresu pedagogiki pracy już w 2004 roku ukazała się rozprawa pt. *Praca człowieka – wątpliwości, nieporozumienia i realia*¹, w której autor stosując różne argumenty wykazał, że:

- „Teza o obumieraniu pracy nie może uzyskać naszej akceptacji. Można jedynie mówić o przyspieszonym zanikaniu tradycyjnie pojmowanej pracy fizycznej” (s. 43).
- Nie do przyjęcia jest przypuszczenie o wątpliwej wartości pracy ludzkiej. Praca jest wartością bezdyskusyjną a przy tym uniwersalną, która w istotny sposób rzutuje na kształt i przebieg życia każdego (dorosłego) człowieka oraz na wymiar i wyraz życia społecznego” (s. 45).

W następstwie tak mocnego sprzeciwu Autor zgłosił inne podejście do analizowanego problemu, pisząc: „Praca i wiedza stają się «dziś», a tym bardziej «jutro» dominującymi wyznacznikami rozwoju cywilizacyjnego, w tym nade wszystko rozwoju człowieka i jego społeczeństwa”².

Dodajmy, że w 2010 roku odbyła się konferencja naukowa (z udziałem gości zagranicznych) pod hasłem: „Nauki pedagogiczne w perspektywie społeczeństwa wiedzy i pracy”, zorganizowana w Ciechocinku przez Wyższą Szkołę Humanistyczno-Ekonomiczną we Włocławku oraz Włocławskie Towarzystwo Naukowe, podczas której zdecydowana większość uczestników potwierdziła pełną zasadność takiej właśnie wizji.

Redaktor naczelny dwutomowego zbioru pokonferencyjnego (prof. Zygmunt Wiatrowski) w „Zakończeniu” napisał:

- 1) Temat ogólny konferencji należy do trudniejszych, wymagających daleko idącej wnikliwości autorskiej w dążeniu do jego racjonalnego i przekonującego przedstawienia; zdecydowana większość opracowań charakteryzuje takie właśnie podejście do przeprowadzonego dyskursu.
- 2) Opublikowane opracowania autorskie w większości przypadków stanowią ważkie argumenty na rzecz zasadności dążenia do postulowanego społeczeństwa wiedzy i pracy (...)³.

Zacząto tym samym tworzyć nowy klimat dla powszechnego traktowania współczesnej pracy człowieka, klimat bardziej realnego traktowania tej istotnej wartości.

---

¹ Z. Wiatrowski, *Praca człowieka – wątpliwości, nieporozumienia i realia*, „Pedagogika Pracy” 2004, nr 45.

² Tenże, *Podstawy pedagogiki pracy*, wyd. 4, Bydgoszcz 2005, s. 94.

³ *Nauki pedagogiczne w perspektywie społeczeństwa wiedzy i pracy*, t. II, red. Z. Wiatrowski, I. Mandrzejska-Smól, A. Aftański, Włocławek 2010, s. 323.

Aktualna wiedza o pracy człowieka w wersji nie tylko ekonomicznej

Stan wiedzy o pracy człowieka kształtował się przez wieki, stąd ta kategoria pojęciowa stanowi wyjściową podstawę dla wielu dziedzin wiedzy naukowej, ale także dla trudnej do ogarnięcia wiedzy potocznej. W następstwie niemal każde dążenie do jej skatalogowania, a tym bardziej wystandaryzowania z reguły staje się zawodne. Idąc dalej – wprost niemożliwe staje się jej ogarnięcie nawet przez wysokiej rangi specjalistów w danej dziedzinie.

Najbogatszą literaturą oraz dokumentacją naukowo-badawczą legitymującą się (ze zrozumiałych względów) nauki ekonomiczne oraz nauki społeczno-humanistyczne. Spośród setek sposobów definiowania istoty pracy człowieka oraz jej określenia i konkretyzowania można wyróżnić co najmniej kilkanaście tzw. podstawowych, które jednak z racji ich wieloaspektowości tworzą swoisty układ dopełniający się problemowo i logicznie. W ujęciu encyklopedycznym (PWN) – praca definiowana jest nade wszystko jako proces złożonej aktywności fizyczno-umysłowej, której celem jest przekształcenie szeroko rozumianego środowiska w ten sposób, by zwiększyć szanse gatunku ludzkiego [t. 22, Warszawa 2004]. W naukach społeczno-humanistycznych na szczególnie podkreślenie zasługuje definicja ustalona przez Tadeusza W. Nowackiego, według którego – „praca jest zbiorem wysiłków ludzkich wykonywanych dla utrzymania egzystencji człowieka i podwyższanie jej poziomu, a zawiera, dostosowane do zadań pracowniczych układy i struktury czynności sensomotorycznych i intelektualnych, prowadzących do produkcji dóbr materialnych, usług i wytworów kultury”⁴.

Praca jest działalnością tak różnorodną, że przyjmuje rozmaite postacie, ujawniające duże różnice.

W literaturze można wyczytać, że:

- praca jest działaniem zmieniającym świat materialny, nastawionym na zaspokajanie ludzkich potrzeb podstawowych (materialnych) i wyższych (kulturowych i duchowych);
- praca stanowi najbardziej optymalną możliwość uzewnętrzniania się własności osobowych człowieka;
- praca jest wartością, dzięki której powstają i powstawać mogą wszystkie inne wartości, w tym także duchowe, jest przy tym wartością uniwersalną⁵.

Zasadne staje się dostrzeżenie różnych kontekstów myślenia o pracy. Przy najmniej trzy z nich zasługują na szersze potraktowanie. Są to konteksty: uniwersalistyczny, chrześcijański i pragmatystyczny.

⁴ T.W. Nowacki, *Leksykon pedagogiki pracy*, Radom 2004.

⁵ Z. Wiatrowski, *Podstawy pedagogiki pracy*, wyd. 4, Bydgoszcz 2005, s. 80.

Poświęcam im więcej miejsca w innych swoich opracowaniach, w tym nade wszystko w *Podstawach pedagogiki pracy*⁶.

Interesujące analizy i wykładnie w odniesieniu do pracy człowieka w Polsce (w ostatnim 40-leciu) ustalili głównie:

- D. Dobrowolska, *Studia nad znaczeniem pracy dla człowieka*, Warszawa 1974,
- Encyklika Ojca św. Jana Pawła II – *O pracy ludzkiej – Laborem exercens*, 1981,
- Z. Wołk, *Kultura pracy*, Sulechów 2000 oraz wydanie poszerzone – Radom 2009,
- Z. Wiatrowski, *Praca w zbiorach wartości pracujących, bezrobotnych i młodzieży szkolnej*, Włocławek 2004,
- J. Wilsz, *Teoria pracy*, Kraków 2009,
- W. Furmanek, *Humanistyczna pedagogika pracy*, t. II: *Praca człowieka*, Rzeszów 2013⁷,
- szersze tło dla współczesnego pojmowania pracy i jej uprawiania w przeróżnych formach organizacyjnych (w kontekście wymagań społeczno-edukacyjnych) ustala w stopniu wielce interesującym Ryszard Gerlach w swej książce profesorskiej pt. *Pozaszkolna edukacja zawodowa wobec zmian cywilizacyjnych* (Bydgoszcz 2012).

Aktualna sytuacja w obszarze pracy zawodowej

W tej części rozważań w celu nadania wypowiedzi autorskiej rangi możliwie zobiektywizowanej i społecznie znaczącej – wypada przyjąć następującą tezę wyjściową:

Współcześni reprezentanci nauk społecznych, bardziej i mniej znaczący, przy tym nastawieni humanistycznie i podatni na zjawiska solidaryzmu społecznego, ustalający opinię o stanie rzeczy, coraz bardziej kierują się także tendencjami regionalnymi i lokalnymi (niż globalnymi). W tym sensie unikają ocen li tylko wspańniętych i chwalebnych, ale są także powściągliwi w stosowaniu ocen skrajnie negatywnych. Raczej podatni są na modelowe podejścia wyznaczone metodą SWOT-u, sugerujące dostrzeżenie w toku prowadzonych analiz – i tzw. plusów, i minusów oraz stanów pośrednich.

---

⁶ Pierwszą wersję własnego stanowiska autorskiego ustaliłem już w 1985 r. w *Pedagogice pracy w zarysie*, PWN, Warszawa.

⁷ Do powyższego wykazu wypada też dołączyć pozycję: *Duch pracy ludzkiej (Myśli o wartości pracy)* – wydaną po raz pierwszy we Włocławku w 1947 r. przez Kardynała Stefana Wyszyńskiego; wznawianą kilka razy w latach następnych (ostatnie wydanie w Warszawie w 2000 r.).

Otóż 25 lat temu w Polsce dokonała się biegunowa zmiana ustroju społeczno-gospodarczego i zaistniała nowa rzeczywistość polska wyznaczona przejściem od tzw. komunizmu (w założeniu) do współczesnego kapitalizmu w wyraźnej konstrukcji demokratycznej. W następstwie – i w ekonomii, i w polityce, i w prawie, ale także w literaturze, szczególnie naukowej, zaczęto określać główne właściwości nowej rzeczywistości polskiej. W interesującej nas pedagogice pracy sformułowano i przyjęto jako dominujący wyznacznik jej dalszego rozwoju następujące układy odniesienia:

- ustrój społeczno-gospodarczy ewoluujący w kierunku współczesnego kapitalizmu;
- społeczeństwo obywatelskie, demokratyczne i pluralistyczne z akcentem na podmiotowość każdego człowieka, otwarte na wartości ogólnoludzkie i chrześcijańskie;
- dominującą rolę a zarazem zasadę własności prywatnej;
- gospodarkę wolnorynkową, zakładającą maksymalną przedsiębiorczość, mobilność, kompetencyjność i konkurencyjność;
- daleko zaawansowaną demokratyzację i decentralizację w ogólnym kształcie życia państwowego i gospodarczego;
- dominację małych i średnich prywatnych zakładów pracy;
- transfer nowoczesnej techniki, technologii, organizacji i obsługi z uwzględnieniem szeroko prowadzonego doskonalenia zawodowego;
- transformację ilościową i jakościową zasobów kadr pracowniczych, szczególnie w zakresie przekwalifikowania, dostosowywania do nowych potrzeb i aktywnej oraz racjonalnej polityki kadrowej;
- znacznie podwyższone i nowoczesnie rozumiane kwalifikacje oraz kompetencje pracowników różnych działów gospodarki narodowej, z uwzględnieniem maksymalnej mobilności pracowniczej⁸.

W świetle powyższych wyznaczników nowej rzeczywistości polskiej, od jej pierwszych dni istnienia przyjęto też, że wartością stanowiącą o jej pomyślnym rozwoju będzie skuteczna praca człowieka, szczególnie praca wysoko kwalifikowana, stąd odpowiednie rozwiązania edukacyjne wyniesiono na piedestał możliwie wysoki.

Z perspektywy minionego 25-lecia nowej rzeczywistości polskiej można stwierdzić, że:

- 1) Polska zaczęła się stawać autentycznie nowym krajem, krajem kształtującej się nowej demokracji i nowych zasad funkcjonowania społeczno-gospodarczego;

⁸ Z. Wiatrowski, *Podstawy pedagogiki pracy*, Bydgoszcz 1994, s. 9.

- 2) W miarę postępujących lat problemy egzystencji ludzkiej zaczęły uzyskiwać zadowalające rozwiązanie, chociaż społeczeństwo pod tym względem zaczęło się coraz bardziej różnicować, a jego biegunowe postacie – bogaczy i ludzi biedy oraz nędzy – uzyskiwały coraz większe wymiary;
- 3) Z racji likwidacji znaczących dotychczas dużych zakładów pracy, a tym bardziej przyspieszonego postępu naukowo-technicznego w świecie, wyraźnie zaczęła się zwiększać liczba osób pracujących w sferze usług, szczególnie handlowych i dotyczących człowieka;
- 4) Kształtujący się (w założeniu) kapitalistyczny rynek pracy, ale także w znacznym zakresie tzw. manufakturowy i towarzyszący temu klimat biznesowy, dawał coraz wyraźniejsze oznaki postępującej stabilizacji gospodarczej i społecznej;
- 5) Zaczęto wyraźnie dążyć do współczesnego rozwiązania stanów kwalifikacyjnych i kompetencyjnych zbiorowości pracujących, uzyskując w okresie 20 lat wzrost liczby osób (z wyższym wykształceniem) z 10% w 1989 roku do 20% w drugiej dekadzie XXI wieku;
- 6) W następstwie celowych działań międzynarodowych uzyskano wielce znaczące dla polityki pokoju członkostwo w NATO oraz także niezwykle istotne dla dalszego pomyślnego rozwoju gospodarczego, kulturalnego i społecznego, wprost cywilizacyjnego, członkostwo w Unii Europejskiej.

Przedstawione najbardziej globalne osiągnięcia w 25-leciu nowej polskiej rzeczywistości stanowią powód do wielkiego zadowolenia, a nawet swoistej dumy Polski i Polaków, co jednak nie oznacza, iż w tym nowym rozwoju osiągnięto tylko wielkiego formatu sukcesy.

Według skrajnych pesymistów oraz ludzi powściągliwie nastawionych do nowej rzeczywistości, a zwłaszcza wobec występującego coraz powszechniej „chaosu politycznego”, zaistniało i utrwaliło się wiele powodów skłaniających do ciągłych pytań, czy aby wszystkie nurty życia i działania społeczno-politycznego, gospodarczego, kulturalnego, zdrowotnego, socjalnego i edukacyjnego zasługują na w pełni pozytywną ocenę?

Nie tylko w codziennych kontaktach ludzkich, ale i w problemowej literaturze naukowej stawiane są pytania i wątpliwości dotyczące takich problemów i rozwiązań, jak:

- losy PGR-ów i społeczności PGR-owskiej;
- często nieracjonalne decyzje dotyczące wielu bardzo dobrze wcześniej funkcjonujących dużych zakładów przemysłowych, a tym bardziej podstawowych dla dalszego rozwoju gospodarczego;
- zbyt bez troski wyzbywanie się dobrych oraz reprezentacyjnych dla gospodarki narodowej zakładów i przekazywanie ich, często za przysłowiowe grosze, obcemu kapitałowi oraz „oligarchom niedookreślonego pochodzenia”;

- doprowadzanie licznych społeczności pracowniczych do utrzymującego się i liczebnie dużego stanu bezrobocia;
- wyraźne nieradzenie sobie w odniesieniu do niezwykle istotnych dla rozwoju cywilizacyjnego problemów kulturalnych, oświatowych, edukacyjnych, zdrowotnych i socjalnych.

Nic zatem dziwnego, że tej rangi problemy często w sferze politycznej nieustannie dają o sobie znać.

Odwołując się do znaczących autorytetów, można nawet stwierdzić, że wiele zastosowanych rozwiązań strategicznych oraz reform gospodarczych i społecznych, w tym głównie gospodarczych, oświatowych i socjalnych w pewnym stopniu miało się z istotnymi założeniami „solidarności” oraz społeczeństwa obywatelskiego⁹.

Szczególnie interesującą oraz oryginalną wymowę takim opiniom, ocenom i dążeniom nadał w dniu ślubowania Prezydent RP Bronisław Komorowski nawiązując do „patriotyzmu pracy”¹⁰.

Przyszłość pracy człowieka

Strategiczne, a może tylko wizjonerskie wyznaczniki rozwoju cywilizacyjnego nie są zbyt zachęcające. W *Encyklopedii Powszechnej PWN* czytamy:

- 1) „Najbardziej pesymistyczna wizja pracy w przyszłości wyraża się w formule 20:80, czyli twierdzeniem, że pracować będzie 20% mieszkańców Ziemi, natomiast 80% pozostanie bez stałych środków do życia pochodzących z pracy”;
- 2) W świetle takiej wizji „ludzkość stoi obecnie przed dramatycznymi pytaniami: jak zmieni się ludzka motywacja do pracy, jeśli tej pracy będzie mniej? Czy klony zastąpią ludzi i czy będą miały inne motywacje?”
- 3) „Nigdy wcześniej ludzkość nie doświadczała takich niepokojów”¹¹.

Przyczyn tak zapowiadanego stanu rzeczy jest wiele. Można przyjąć, że oprócz sformułowań encyklopedycznych – wielce znaczącą przyczyną staje się zjawisko starzenia się społeczeństw. W Polsce ogłoszono już, że:

- w 2010 roku było 12,9% osób w wieku powyżej 65 lat życia,
- w 2020 roku będzie takowych już 17,4%, a
- w 2030 roku będzie aż 21,1% osób w wieku powyżej 65 lat życia, tj. w wieku senioralnym.

⁹ Potwierdzenie dla takich spojrzeń, opinii i ocen globalnych stanowią nade wszystko reprezentacyjne opracowania Polskiej Akademii Nauk oraz najbardziej znaczących organizacji społeczno-politycznych, gospodarczych i kulturalnych.

¹⁰ Patrz „motto” – do zbioru konferencyjnego pt. *Nauki pedagogiczne w perspektywie społeczeństwa wiedzy i pracy*, red. Z. Wiatrowski i in., Włocławek 2010 [z dn. 6 sierpnia 2010 r.].

¹¹ W. Kozek, *Praca. Wielka Encyklopedia PWN*, t. 22, Warszawa 2008, s. 218.

Wprawdzie, szczególnie w literaturze problemowej podkreśla się, że starzenie się jest jednym z etapów rozwoju osobniczego, polegającym na zachodzących wraz z wiekiem zmianach morfologicznych i czynnościowych, a prowadzących do stopniowego ograniczania możliwości adaptacyjnych ustroju (Vladimir Frolkis) jednak jest to tylko prawidłowość ogólna. Z tak określonego procesu starzenia się oraz z literaturowych interpretacji wynika, że przebiega on w trzech dopełniających się płaszczyznach – biologicznej, psychologicznej i społecznej.

Przyjmując, że tak się sytuacja potoczy już teraz – według Piotra Sztompki: „Współczesny świat oferuje wiele możliwości i pól do działania, otwiera się na różnorodne scenariusze przyszłych zmian i zdarzeń. Posiadają one – zdaniem Autora – pewne fundamentalne właściwości. Są nimi m.in.: ambiwalencja, niejednoznaczność występujących tendencji i stojących za nimi wartości, a często ich wzajemna przeciwstawność. Dlatego należy mówić o dylematach, które stają się immanentną cechą współczesności”¹².

A oto dziesięć dylematów w ujęciu P. Sztompki:

- 1) Indywidualizm czy wspólnota?
- 2) Globalizacja czy tożsamość lokalna?
- 3) Interesy czy wartości?
- 4) Społeczeństwo masowe czy jakość życia?
- 5) Kult nowości czy afirmacja tradycji?
- 6) Dorywcze zajęcia czy życiowa kariera?
- 7) Konsumpcja czy samorealizacja?
- 8) Kontraktowa intymność czy trwała rodzina?
- 9) Demokracja w rękach wybranych czy dyskurs polityczny?
- 10) Informacja czy mądrość?¹³

Oczywiście, podobnych dylematów i znaków zapytania ustalać można więcej. Zdaniem Ryszarda Gerlacha – „wydaje się, że ani żadna teoria ekonomiczna, ani społeczna, czy doświadczenie historyczne nie dają pewności, że proces zmian, jaki dokonuje się obecnie, że kierunki rozwoju współczesnego świata zagwarantują lepsze warunki życia i gospodarowania. Dlatego też współczesny człowiek powinien poszukiwać takich rozwiązań, które będą w stanie zachować to, co pozytywne, jednocześnie eliminując wszelkie negatywne skutki szerokiego projektu współczesnego świata pod nazwą «zmiana»”¹⁴.

---

¹² P. Sztompka, *Dziesięć dylematów XXI wieku*, „Wprost” 2003, nr 1. Patrz też: tenże, *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2002.

¹³ Tamże. Szeroką, a zarazem interesującą interpretację dla owych dylematów ustala R. Gerlach w sygnalizowanej już pracy pt. *Pozaszkolna edukacja zawodowa wobec zmian cywilizacyjnych – Nowe trendy i wyzwania*, Bydgoszcz 2012, s. 115–116 i dalsze – odwołując się licznie do odpowiednich autorów i opracowań.

¹⁴ R. Gerlach, *Pozaszkolna edukacja...*, dz. cyt., s. 117.

Dotychczasowy tok rozważań dotyczących przyszłości pracy człowieka uzyskuje raczej wymowę ogólną i stanowi swoiste tło uwarunkowań w dochodzeniu do czekającej nas przyszłości. Ze względu na ogólny temat niniejszego opracowania potrzebna jest jednak określona konkretyzacja, właśnie dotycząca pracy człowieka w przyszłości. W tym zaś kontekście na przywołanie zasługuje stanowisko Adama Schaffa, który już w roku 1987 napisał: „Rewolucja mikroelektroniczna niewątpliwie zmieni rolę pracy w życiu człowieka, zmniejszy jej potrzebę, w niektórych przypadkach całkowicie ją likwidując”. W szczególności autor przyjmuje, że chociaż przyszłość pełnej automatyzacji wiąże się z likwidacją pracy w tradycyjnym pojęciu, to jednak nie oznacza ona zredukowania działalności człowieka w ogóle. Powyższą myśl potwierdzają przewidywane przez A. Schaffa grupy prac w najbliższej przyszłości. Są to:

- grupa pierwsza – zajęcia twórcze, głównie badawcze, związane z nauką oraz ze sztuką artystyczną i użytkową;
- grupa druga – wielka sfera zajęć ludzkich związana z funkcjonowaniem instytucji społecznych pełniących szeroko rozumiane usługi;
- grupa trzecia – to zajęcia nowe, związane z obsługą i pomocą ludziom starszym i niepełnosprawnym oraz z tworzeniem różnego rodzaju specjalności konsultingowych w kwestiach planowania własnej przyszłości, rodziny, wyboru studiów itp.;
- grupa czwarta – zajęcia dotyczące wysoko kwalifikowanych specjalistów do organizacji produkcji, usług i kontroli efektywności systemów zautomatyzowanych;
- grupa piąta – obejmująca zajęcia prowadzące do kompetencji związanych z życiem i wartościowym wykorzystaniem czasu wolnego¹⁵.

Ogólnie można powiedzieć, że według Adama Schaffa nadchodzące czasy wymagają upowszechniania **wzorca „człowieka uniwersalnego”**. Radykalne przemiany raczej wyeliminują *homo laborens* na rzecz *homo studiosus*, który współistnieć będzie z *homo ludens*¹⁶.

W tej zbliżającej się sytuacji dość mocne potwierdzenie uzyskuje teza autora tegoż opracowania, iż „Praca i wiedza stają się «dziś», a tym bardziej stawać się będą «jutro», dominującymi wyznacznikami rozwoju cywilizacyjnego, w tym nade wszystko rozwoju człowieka i jego społeczeństwa”. Oczywiście przy pełnym założeniu, że będzie to praca maksymalnie oparta na wiedzy, a zatem praca nasycona intelektualnie, lub – jak kto woli – praca zintelektualizowana, co wiąże się

¹⁵ A. Schaff, *Mikroelektronika i społeczeństwo. Na dobre i na złe*, red. G. Freidrich i A. Schaff, Warszawa 1987.

¹⁶ Patrz także: Z. Wiatrowski, *Podstawy...*, dz. cyt., s. 91.

silnie z głoszonym od lat siedemdziesiątych minionego wieku przez współczesne nauki o pracy postulatem: *intelektualizacji pracy*.

Refleksja uogólniająca

Z zadowoleniem wypada stwierdzić, że we współczesnej literaturze naukowej, a także publicystycznej, przedstawiony w niniejszym opracowaniu kierunek zmian w kwestii pracy człowieka stanowi swoistą dominantę, co jest dostrzegalne zwłaszcza w projektach badawczych Unii Europejskiej dotyczących aktualnej i przyszłej sytuacji europejskiej. Daje to w znacznym stopniu nadzieję, że praca człowieka nadal będzie wartością uniwersalną, a zatem także kreującą człowieka naszych i przyszłych czasów.

Streszczenie

Wizjonerskie spojrzenia na pracę człowieka z końca XX wieku przestają wzbudzać pierwszoplanowe zainteresowania zarówno teoretyków, jak i praktyków. Teza o *obumieraniu pracy człowieka* przestaje szokować. W badaniach naukowych i w podejściach prakseologicznych akcentuje się coraz bardziej potrzebę rzetelnej analizy i realnego określania współczesności pracy człowieka. W naukach społeczno-humanistycznych znaczącym układem odniesienia dla takich analiz staje się definicja Tadeusza W. Nowackiego, przypomniana i zinterpretowana także w niniejszym opracowaniu. Aktualna sytuacja w obszarze pracy zawodowej w Polsce jest skomplikowana i trudna. Konieczne są daleko idące zmiany, oczywiście przeprowadzane w kontekście szerzej rozumianych zmian cywilizacyjnych.

Strukturę treściową opracowania wyznaczają następujące części problemowe:

- Wprowadzenie.
- Aktualna wiedza o pracy człowieka w wersji nie tylko ekonomicznej.
- Aktualna sytuacja w obszarze pracy zawodowej.
- Przyszłość pracy człowieka.
- Refleksja uogólniająca.

Human labour in poland in the first decades of the 21st century in Poland

Summary

Visionary points of view at human labour from the end of the 20th century stop to raise theorists and practicians interests. Thesis of „dying human labour” stops to shock. More reliable analysis and real description of contemporaneity

human labour are accentuated in the researches and in the praxeological attitudes. But in the social-humanistic sciences more significant reference system for, mentioned above, analysis is Tadeusz W. Nowacki's definition (mentioned and interpreted also in this study). Actual situation in career in Poland is complicated and difficult. The changes are necessary, but carrying out in the broad understanding context of civilization changes.

Content of the study is determined by following parts:

- Introduction.
- Actual knowledge about human labour not only in the economic version.
- Actual situation in the career area.
- The future of human labour.
- Generalized reflection.